

XIX ASRDA SHAHRISABZ BEKLGINING BOSHQARUVI, MA'MURIY-HUDUDIIY TUZILISHI.

G'ulomov Islom G'offor o'g'li

Shahrisabz pedagogika instituti Tarix kafedrası

Ijtimoiy – gumanitar fanlarni o'qitish metodikasi (Tarix) yo'nalishi

I kurs magistranti.

Annotatsiya: Maqolada Buxoro amirligining muhim iqtisodiy va siyosiy hududlaridan biri hisoblangan Shahrisabz bekligining XIX asrdagi ijtimoiy-iqtisodiy hayoti, aholi turmush tarzi, xo'jaligi, etnik tarkibi, ma'muriy hududi va siyosiy chegaralari haqida ba'zi mulohazalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: KATE, Toshko'prik, Shahrisabz Afrosiyobi, Registon, Chorsu, Somon bozori, Oqsuv, mang'itlar, sayyidlar, xo'jalar va ulamolar.

АДМИНИСТРАТИВНАЯ И АДМИНИСТРАТИВНО- ТЕРРИТОРИАЛЬНАЯ СТРУКТУРА КНЯЗЯ ШАХРИСАБЗА В XIX ВЕКЕ.

Аннотация: В статье представлены некоторые наблюдения о социально-экономической жизни, образе жизни, экономике, этническом составе, административной территории и политических границах княжества Шахрисабз в XIX веке, которое считалось одним из важных экономических и политических регионов Бухарского эмирата.

Ключевые слова: KATE, Ташкоприк, Шахрисабз Афросиоби, Регистан, Чорсу, Сомон базар, Аксuv, мангиты, сайиды, ходжи и учёные.

ADMINISTRATION AND ADMINISTRATIVE-TERRITORIAL STRUCTURE OF THE SHAHRISABZ PRINCE IN THE 19TH CENTURY.

Abstract: The article presents some observations about the socio-economic life, lifestyle, economy, ethnic composition, administrative territory, and political borders of the Shahrisabz principality in the 19th century, which was considered one of the important economic and political regions of the Bukhara Emirate.

Keywords: KATE, Tashko'prik, Shahrisabz Afrosiyobi, Registan, Chorsu, Somon Bazaar, Aksuv, mangits, sayyids, khodjas and scholars.

Qashqadaryo vohasi geografik jihatdan ikkita yirik tarixiy viloyatga Shahrisabz va Qarshiga bo'linadi. Shahrisabz (Qadimgi Kesh) Qashqadaryoning yuqori oqimida joylashgan bo'lib, sharqdan Hisor tog' tizmalari bilan o'ralgan.[1]. O'rta asrlarda Kesh vohasi Zarafshon tog'lari etagi va G'uzordaryo atrofida joylashgan tumanlarni o'z ichiga olgan. Arxeologlarning ta'kidlashicha, voha poytaxti ham Kesh nomi bilan atalgan. U Kitob va Shahrisabz o'rtasida joylashgan. [2].

“Shahrisabz” ilk o'rta asrlarda Kitob shahri o'rnida joylashgan. KATE (Kesh arxeologik-topografik ekspeditsiyasi) tadqiqotlari natijasiga ko'ra, bu shahar IX asrdan boshlab hozirgi Shahrisabz o'rniga ko'chgan [5]. Jumladan, eski shahar tashqarisida yangi inshootlar qurilgan bo'lib, shahar hukmdori saroyi va bozor ham shu yerda joylashgan [6]. Keyinchalik shaharning mudofaa devori bilan o'rab olinishi va mustahkamlanishi Amir Temur faoliyati bilan bog'liq. Shahrisabz bu davrda aniq rejali, baland himoya devori va mustahkam minorasi bo'lgan shaharga aylangan [7]. Shahrisabz bekligining markazi Shahrisabz shahri bo'lib, u o'zining tuzilishi, qurilishi, tarixiyli va salobatligi bilan amirlikda muhim ahamiyat kasb etgan. Manba va adabiyotlarda qayd etilishicha, Shahrisabz shahri tuzilishi jihatidan O'rta Osiyo shaharlaridan farqlanmagan, ya'ni qo'rg'on, qal'a va rabotdan iborat bo'lgan. [10]

XIX asr oxirida Qashqadaryo vohasi, shu jumladan Shahrisabz bekligi Buxoro amirligining muhim siyosiy-ma'muriy, iqtisodiy va madaniy markazlaridan biri hisoblangan. Aholi soni jihatidan Qarshi va Shahrisabz beklilari amirlikda oldingi o'rinlarni egallagan. [8;]

Shahrisabz bekligi amirlikning siyosiy-ma'muriy boshqaruvida, ayniqsa XIX asr oxiri - XX asr boshlarida, o'ziga xos joyga ega edi, bu yerda mang'itlar, sayyidlar, xo'jalar va ulamolar boshqaruvda ishtirok etgan, markaziy hokimiyat (Amir, Qo'shbegi) va mahalliy boshqaruv (beklar, vazirlar) tizimi mavjud bo'lgan.

Shahrisabz bekligi kabi yirik hududlar beklklarga bo'lingan, ular amirlikning siyosiy-ma'muriy tizimining muhim qismi bo'lgan. Boshqaruvda asosan mang'it

urug'idan chiqqanlar, shuningdek, sayyidlar, xo'jalar va ulamolar tayinlangan, ammo keyinchalik boshqa millat vakillari ham yuqori lavozimlarga ko'tarilgan.

Shahrisabz shahrining geografik jihatdan qulayligi Zarafshon va Hisor tog'larining etaklaridagi yerlari unumdor juda go'zal Kitob va Shahrisabz cho'kmasida Qashqadaryo bilan Tanxoz daryolarining qo'shiladigan yeridan uncha olis bo'lmagan bog'lar, ekinzorlar bag'ridadir. Shahar atrofidagi yerlar dehqonchilik va bog'dorchilik uchun juda qulay bo'lgan. Beklik bir-biridan 4-5 tosh masofa uzoqlikda joylashgan bir necha qishloqlardan tashkil topgan. Shahrisabz bekligiga vohaning janubiy va qisman g'arbiy qismida joylashgan qishloqlar qaragan. Sharqiy tomonda ikkita daryo - ya'ni tog' yonbag'irlari Toshko'prik (ba'zilar uni Uloch ham deb ataydilar) va Tanxoz mavjud. O'zbeklar Oqsuv deb ataydigan hamda Hazrati Sultondan boshlanadigan Oqdaryo bo'yida Qorasuv, Mirishkor, Mo'minobod, Beshkapa, Bumi, Chori, Shakartepa, Soybo'yi, Bo'zari, Shavkan, Polmon yana Uloch kabi qishloqlar bo'lib, ulardan eng yiriklari 22 xonadonli Mo'minobod va 100 xonadonli Qorasuv, Mirishkor, Uloch qishloqlari bo'lgan. Shaharga yaqin qishloqlarga shimol tomoniga joylashgan Kerayit, Sinabog', Xo'jamurodbaxshi, Taraxli, Govjallob va boshqa tomondan Zangi, Sariosiyo, Govushmon, To'xliboy, Kapkan, Xo'jaxuroson, O'rtaqo'rg'on, Shamaton, Choshtepa, Qo'ng'irot, Tezguzar kabi 30 ga yaqin qishloqlar kirgan. Kitob va Shahrisabz o'zlariga yaqin qishloqlar bilan birga yagona "Chim" devor bilan o'rab olingan. [12]

Shahrisabz shahri uch qism - o'rta qo'rg'on, qal'a va rabotdan iborat bo'lgan. Bek qo'rg'oni shaharning shimoli-sharqiy burchagida joylashgan hamda u xalq orasida Shahrisabz Afrosiyobi nomi bilan atalgan. Qo'rg'onning ikkita darvozasi bo'lib, sharqiy darvoza To'pxona, janubiy darvoza Ko'k darvoza deb nomlangan. [13] Qo'rg'on oldida shaharning asosiy maydon - Registon joylashgan. Shahar markazida joylashgan aylanma gumbazli. Chorsudan shaharning to'rt tomoniga ko'chalar ketgan va bu ko'chalar orqali shahar darvozalariga borilgan. Shaharni tashqi muhitdan ajratib turuvchi qal'a devorlarining 6 ta darvozasi bo'lgan. Shimoliy darvoza Kitob, sharqiy darvoza - Kunchiqar, g'arbiy darvoza - Qushxona, janubiy darvoza (Yakkabog')

Charmgar deb atalib, uning yonida Katta Charmgar va Kichik Charmgar guzarlari joylashgani bois, Charmgar nomlari bilan ham yuritilgan. [14] Bundan tashqari, janubi-sharqiy burchakda ikkinchi darajali Qalmiq darvoza va Simxona darvozalari ham mavjud bo'lgan. Shaharda 7 ta karvonsaroy va 2 ta hammom bor edi. Shahar guzarlarga bo'lingan va har bir guzar o'z masjidiga ega bo'lgan. Shuningdek, tadqiq qilinayotgan davrda Xo'ja Mirhamid va Hazrati Malik Ajdar masjidlari ham shaharni asosiy masjidlari hisoblangan. A. L. Kun keltirgan ma'lumotlarga ko'ra, XIX asrning oxirlarida shaharda 14 ta guzar mavjud bo'lgan. [15]

Shuningdek, shaharning shimoli-g'arbiy tomonida joylashgan So'piguzarda shahar din peshvolarining uy-joylari bo'lgan. Bundan tashqari, Kultepa, Hazrati Shayx, Hazrati Imom guzarlarida yashovchilar: xo'jalar Hazrati Shayx va Hazrati Imom mozorlariga kelib tushgan 4 xayru ehsonlar hisobidan hayot kechirganlar. Xo'jaguzar va Eshonguzar esa dehqonchilik va bog'dorchilik bilan shug'ullangan. Shaharda har kun savdo bo'ladigan ushbu bozordan tashqari, bir qancha mayda bozorlar ham mavjud bo'lgan. Jumladan, shaharning g'arbiy qismida joylashgan Somon bozorida chorva mollari savdosi olib borilgan. Shaharning g'arbiy qismidagi Somon bozori hududida ham kattagina karvonsaroy mavjud bo'lib, unda g'arbiy hududdan kelgan va asosan, chorva mollari savdosi bilan shug'ullanuvchi savdogarlar to'xtab o'tganlar.

Xulosa. Kesh vohasining geografik joylashuvi, aholisining turmush tarzi, iqtisodiy-ijtimoiy hayoti, hamda bu vohaning tuzilishini o'rganish O'rta Osiyo tarixining bosqichlarini yoritishda muhim ahamiyat kasb etadi. Shahrisabz bekligining markazi bo'lgan Shahrisabz shahri o'zining ahamiyati va kattaligi jihatdan XIX asr oxiri va XX asr boshlarida Buxoro amirligida uchinchi shahar hisoblangan. Shaharda hunarmandchilik guzarlari, bozorlar, karvonsaroilar tashqari, ko'plab masjidlar, madrasalar, hammom va boshqa jamoatchilik binolari ham qad ko'targan. Umuman, Shahrisabz shahri nafaqat hunarmandchilik, balki yirik savdo va madaniy markaz ham edi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Hasanov A. Qashqadaryo vohasi shaharsozligi va me'morchiligi (XVI-XIX asrlar) – Toshkent: Voris, 2019. – B. 21.
2. Sagdullayev A.S. Gau Sug'd – Nautaka-Kesh // San`at. – Toshkent, 2001. – №1. – B. 7.
3. Kamaliddinov Sh.S. «Kitab al-ansab» Abu Sa'da Abulkarima ibn Muhammada as-Sa'mani kak istoricheskiy istochnik po istorii kulturi Sredney Azii. – Tashkent: Fan, 1993. – S. 108.
4. Masson M.YE., Pugachenkova G. A. Shaxrisabz pri Temure i Ulugbeke // Trudi SAGU. Novaya seriya. Gumanitarniye nauki. Arxeologiya Sredney Azii. – Tashkent, 1953. Vip. 49. – S. 22.
5. Lunin B.S i dr. Shaxrisabz 1968 g, – №8. – S. 22.
6. Bertger YE. K. Izvlecheniye iz knigi «Puti i strani». – Tashkent: Izd-vo SAGU, 1957. – S. 19.
7. Pugachenkova G. A. Temuridskoye arxitekturnoye naslediye Shaxrisabza // Shaxrisabz shahrining jahon tarixida tuttan o'rni. Xalkaro ilmiy konferensiya ma'ruzalari tezislari. Toshkent, 2002. – B. 10.
8. Safarov D.T XIX asr oxiri va XX asr boshlarida Quyi Qashqadaryodaholisi (tarixiyetnografik ma'lumotlar) // Qadimiy Qarshi O'rta Osiyo shaharsozligi va madaniyati tarixi. – Qarshi: – Nasaf, 1999. –B. 152. 5
9. Hamidova M. Qashqadaryo hunarmandchiligi tarixi. – Tashkent, 2021, 4-jild, – №7. – B. 32.
10. Grigoryev V.V. Ocherki Shaxrisabzskogo bekstva. IVL, 1958. – S. 57.
11. O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi. Tom. 11. – B. 28.
12. Davlatova S. Buxoro amirligida mang'itlar sulolasi bilan kenagaslar urug'i o'rtasidagi ixtiloflar. – Toshkent, 1995. – B. 95.
13. Dresvyanskaya G., Usmanova Z. Iz istorii Keshu. – Tashkent, 1976. – S. 7.
14. Kun A. Ocherki Shaxrisabzskogo // ZRGO. T. VI. – SPb., 1880 g. – S. 224. Q
15. Suxareva O. A. K istorii gorodov. – Tashkent: Izdatelstvo AN Uz.SSR, 1958. – S. 130.

16. Bekchurin Y. Shaxrisabzskiye vladeniya po rasskazam Djurabeka Bababeka // Materiali dlya statistiki Turkestanskogo kraya. Yejegodnik. – Spb. 1873. Vip. II. – S. 85.